ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 4, August 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.882

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 19.06.2020 Kabul Tarihi: 17.07.2020

Atıf Künyesi: Alaattin Aköz, "Ağnam Sayımlarında Hayvan Gizleme: Sirkat", *History Studies*, 12/4, Ağustos 2020, s. 1381-1392.

*Ağnam Sayımlarında Hayvan Gizleme: Sirkat**

Hiding Animals in Sheep Counts: Theft (Sirkat)

Prof. Dr. Alaattin Aköz

ORCID No: 0000-0002-3819-1864

Selçuk Üniversitesi

Öz: Osmanlı Devleti'nde koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardan resm-i ganem, adet-i ağnam, resm-i meraî, koyun resmi veya âdet-i zekât gibi muhtelif adlarla vergi alınmıştır. Verginin miktarı Fatih Kanunnamesi'ne göre üç koyundan bir akçe iken, daha sonraki yıllarda iki koyundan bir akçeye yükseltilmiştir. Ancak koyun fiyatları bütün sancaklarda aynı olmadığı için bölgelere göre vergi bir miktar değişiklik göstermiştir. Ayrıca ağnam resmine zamanla selamet akçesi, toprak bastı parası, çit parası, otlak resmi, yaylak resmi, kışlak resmi, ağnam bâcı gibi adlarla birtakım yeni vergiler ilave edilerek hayvancılıkla geçimini sağlayan halkın vergi yükü arttırılmıştır.

Tanzimat'ın ilanından sonra da devam ettirilen ağnam vergisi, 18 Nisan 1840 tarihinde yeniden düzenlenmiş ve bu vergiye daha önce ilave edilen ek resimler kaldırılmıştır. Ayrıca 1844 yılında çıkarılan 'Tashih-i Ayar Kanunu' ile para sisteminde akçeden kuruşa geçildiğinden, alınacak olan vergi miktarı para veya kuruş olarak alınmaya başlamıştır.

Daha önceleri miktarları mahalli yönetimler tarafından tespit edilen ağnam vergisi, 1857 yılından itibaren bölgelere göre merkezi hükümet tarafından memurlar eliyle tespit edilmeye başlanmış ve bu tarihten sonra devletin ekonomik çöküşüne paralel olarak sık sık zam yapılmıştır. Bu zamlar özellikle I. Dünya Savaşı sırasında bazı bölgelerde oldukça artmış ve geçimini hayvancılıkla sağlayan köylü çok müşkül duruma düşmüştür. Vergisi hayvanın değerini geçmeye başladığından, sayımlar sırasında hayvanlarını gizlemek zorunda kalmıştır.

Ta'dad ve Yoklama Kanununa göre sayımlar düzenli olarak Martın 15'inden Nisan'ın 20'sine (Ruz-ı Hızırdan iki gün evvel) kadar olmak üzere 35 günlük bir müddet içerisinde yapılmaktadır. Toroslarda halk arasında anlatılanlara göre, her sene köylere gelen sayım memurları tarafından yapılan sayımlar sırasında koyun ve keçilerinin yaklaşık %10'unu saydıran köylü, sürüsünün geri kalan %90'ını dağlarda, mağaralarda veya kanyon içlerine yaptığı ağıllarda saklamıştır. Köy muhtarlarının da bilgisi ve organizasyonu ile yapılan bu

* Bu çalışma; 19-23 Ağustos 2019 tarihleri arasında Bişkek/Isyk Kөл, Kırgızistan'da düzenlenen *International Altay Communities Symposium – VIII Animal And Animal Husbandry* sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

işleme halk arasında ‘Sirkat’, kaçırdıkları sürülerin başına koydukları geçici çobanlara da ‘sirkat çobanı’ adı verilmiştir.

Toroslardaki dağ köylerinde hâlâ anlatılan köy efsanelerine göre sirkat için aylar önceden sirkat ağıllarını hazırlayıp, sirkat çobanlarını tutan köylü, bahar mevsiminde sayım memurlarının gelişini erkenden haber almak için köy halkından görevlendirmeler yapmış ve komşu köylere memurların geldiği duyulunca hayvanlarını süratle gizlemeye çalışmıştır. Sirkat ağıllarını ihbar edenler köylü tarafından dışlandığından arada düşmanlık bile olsa kimse bir başkasını ihbar etmek yoluna gitmemiştir. Sayım sırasında yaşanan bazı küçük olaylar, aylarca köylü arasında konuşulmuş, her sayım sırasında yeni efsaneler ve kahramanlıklar türetilmiştir. Bu efsanelerden bazıları da, ‘Hacı Çavuş’un salak damadı sürüyü suya götürürken sayım memurlarının üzerine sürüvermiş’ ya da ‘Çukur köyünün nöbetçileri uyuya kaldıklarından sayım memurları Akçabel’den aşağı geçivermiş’ gibi komşu köylerle şakalaşmakta kullanılmıştır.

İlgili kanunun bazı maddelerinden devletin de bu sirkat meselesinden haberdar olduğu anlaşılıyor. Sayımlarda hayvan gizlemenin önüne geçebilmek için bunu yapanların iki kat vergiyle cezalandırılması, memurun dahlî varsa memuriyetten ihracı veya kaçırılan hayvanları ihbar edenlerin ödüllendirilmesi gibi caydırıcı tedbirler geliştirmiştir. Bu çalışma iki temel üzerine bina edilmiştir. Konu bir taraftan arşiv belgeleri ve diğer dokümanlar çerçevesinde ele alınırken, diğer taraftan da yeri geldikçe halk anlatılarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Vergi, Ağnam, Sirkat

Abstract: Taxes were collected from ovine (sheep and goats) in the Ottoman empire under various official names; such as *resm-i ganem* (sheep tax), *adet-i ağnam* (sheep number), *resm-i merai* (pasturage tax), *koyun resmi* (sheep tax) or *âdet-i zekât* (Customary tax). The amount of tax was one akçe for every three sheep according to the Lawbook of Mehmet the Conqueror (Fatih Kanunnamesi), but in later years that was increased to one akçe (coin) for every two sheep. However, since sheep prices are not the same in all sanjaks, the tax varied slightly by region. Also, a certain number of new taxes such as *selamet akçesi* (akçe of salvation), *toprak bastı parası* (fee of land toll), *çit parası* (fee of fences), *otlak resmi* (tax of grassland), *yaylak resmi* (tax of summer pasture), *kışlak resmi* (tax of winter quarters) were added and the tax burden of the people who provide their livelihood with livestock had been increased.

The sheep tax, which was continued after the announcement of Tanzimat Reforms, was reorganized on 18 April 1840 and additional taxes that were added to this tax before were removed. In addition, with the “Adjustment Law” (*Tashih-i Ayar Kanunu*) enacted in 1844, the amount of tax to be collected started to be collected as coin or penny since the money system was changed from akçe to kuruş (piastre, penny).

Sheep tax, the amount of which was previously determined by the local governments, started to be determined by the central government with civil servants from 1857 onwards, and after this date, there was a frequent increase in parallel with the economic collapse of the state. These tax raises increased in some regions, especially during the First World War, and became very demanding for the peasants, who made their living with livestock. As their tax amount began to exceed the animal's value, they had to hide their animals during the census.

According to the Inspection and Polling Law (*Ta’dad ve Yoklama Kanunu*), the counts are made regularly from the 15th of March to the 20th of April (two days before the day of Khidr) within a 35-day period. According to what is told among the people in the Taurus Mountains, the villager who counted about 10% of the sheep and goats during the counts made by the census officers coming to the villages every year, hid the remaining 90% of the herd in the folds in the mountains, caves or canyons. This process, which was carried

out with the knowledge and organization of the village headmen, was called "Theft" (Sirkat) among the people, and the temporary shepherds they put on the flocks they missed were called "Theft shepherd".

According to the village legends that are still told in the mountain villages in the Taurus Mountains, the villagers prepared the theft sheep folds for the theft, hired the theft shepherds, made assignments from the village people to hear the arrival of the census officers in the spring season and tried to hide their animals quickly when it was heard that the officers came to the neighboring villages. Since those who reported the Theft sheep folders were excluded by the peasant, no one went to denounce someone else, even if there was hostility. Some minor events during the census have been discussed among the villagers for months, and new legends and heroisms have been derived during each census. Some of these legends were used to joke with neighboring villages, such as 'Hacı Çavuş's idiot son-in-law, who drove the flock onto the census officers instead of river' or 'the watchmen of Çukur village fell asleep and the census officers passed through Akçabel'.

It is understood from some articles of the related law that the state is aware of this issue of theft. In order to prevent animal hiding in censuses, the state had been developed deterrent measures such as punishing those who do so by double taxation, or if the public servants are involved in animal hiding, dismissing them from the civil service and rewarding those who report missing animals. This study is built on two foundations. While the subject is handled within the framework of archive documents and other documents, on the other hand; public narratives are included as they become available.

Keywords: Ottoman State, Tax, Sheep, Theft

A. Osmanlı'da Ağnam Vergisi

Tarihi süreç içerisinde her devlet, hâkimiyeti altında bulunan halkından belli zamanlarda çeşitli isimlerle aynî ya da nakdî olarak vergiler tahsil etmiştir. Vergi tahsilinde hukuksal olarak bazı temel ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkelerden biri vergide genellik ve adalet ilkesidir. Vergide genellik, vatandaşlar arasında herhangi bir fark gözetmeden, herkesin vergi vermekle yükümlü olması demektir. Vergide adalet ise, herkesin mali gücüne göre vergiye tâbi tutulmasıdır¹. Bu ilkeler aynı zamanda halkın refah ve huzur içinde yaşamasına da ciddi anlamda katkı sağlamıştır.

Osmanlı Devleti de halkın tarım ve hayvancılıktan elde ettiği ürünlerden muhtelif vergiler almıştır. Devletin bütçesine büyük oranda katkı sağlayan bu gelirlerden birisi de ağnam vergisidir. Arapça koyun anlamına gelen *ganem* kelimesinin çoğulu olan *ağnam*, Osmanlılarda küçükbaş hayvandan alınan vergidir. Devletin resmi kayıtlarında bu vergi *resm-i ganem*, *adet-i ağnam*, *resm-i merai*, *koyun resmi* şeklinde geçmiştir. Şer'i vergilerden sayılan ağnam resmine bazı sancak kanunnamelerinde *adet-i zekât* da denilmiştir². Ağnam resmine zaman içinde *selamet akçesi*, *toprak bastı parası*, *çit parası*, *otlak resmi*, *yaylak resmi*, *kışlak resmi* ve *ağnam*

¹ Ali Rıza Gönüllü, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)", *SÜTAD*, Güz 2015; (38), s.71.

² Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *DİA*, C.1, İstanbul 1988, s.478.; Ayrıca bkz. Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu", *Belleten*, C.XXIII, 1959, s.575-610.

bâcı gibi isimler altında birtakım vergiler daha ilave edilmiştir³. Her yeni vergilendirme ile hayvancılıkla geçimini sağlayan halkın vergi yükü arttırılmıştır.

Ağnam vergisi genellikle koyunlar yavruduktan sonra Nisan veya Mayıs aylarında tahsil edilmiş, kuzusu olan her koyun, kuzusu ile birlikte hesaplanmıştır. “Resm-i ganem” ve “koyun resmi” tabirlerinden, bu verginin yalnız koyundan alındığını düşündürse de birçok kanunname keçilerden de alındığı tasrih edilmiştir⁴. Vergi miktarı Fatih kanununa göre üç koyundan bir akçe iken daha sonra iki koyundan bir akçe olarak tespit edilmiştir⁵. Ancak bu miktar bölgelerin özelliklerine göre de değişiklik göstermiştir⁶.

Ağnam vergisi, bir dönem askerin ihtiyacını temin etmek için aynî olarak alınmıştır. Ancak, 1633-1634 yılında ağnam vergisinin aynî surette alınması usulünden vazgeçilmiş ve *âdet-i ağnam* ismi altında nakden tahsil edilmeye başlanmıştır⁷. Ağnam vergisi bilhassa XVIII. yüzyılda hazinenin önemli bir kalemi haline gelmiş ve düzenli gelirler arasına girmiştir. Bu verginin, bazı yeni düzenlemelerle birlikte Tanzimat’tan sonra da alınmasına devam edilmiştir⁸. 18 Nisan 1840 tarihli nizamnamenin üçüncü maddesine göre, aynî olarak ağnam alma usulü terk edilmiş ve bu vergiye çeşitli adlarla yüklenen ek resimler de kaldırılmıştır⁹. Ayrıca 1844 yılında çıkarılan ‘*Tashih-i Ayar Kanunu*’ ile para sisteminde akçeden kuruşa geçildiğinden, alınacak olan vergi miktarı da para veya kuruş olarak alınmaya başlamıştır.

B. Osmanlı’da Hayvan Sayımı ve Halkın Tutumu

Osmanlı’da ağnam vergisinin bir gereği olarak yılın belirli zamanlarında hayvan sayımları yapılmıştır ve bu sayıma “*tadat*” adı verilmiştir. Hayvan sayımı ile ilgili çıkarılan talimatnamede ağnamın tatat ve yoklamasıyla ilgili yapılması gereken uygulamaların hepsi maddeler halinde belirtilmiştir. Bu talimata göre; her kazanın sahip olduğu köyler, coğrafi konumlarına ve buralarda yetiştirilen hayvanların miktarına göre, gerektiği kadar kısma taksim olunacaktır. Taksim edilen hayvanların ağnamı, vergi tahsildarları tarafından tatat olunacaktır (sayılacaktır)¹⁰. Her yıl belirlenen tatat süresinden 15 gün önce köy muhtarları ve ihtiyar meclisleri tarafından, bulundukları köylerin sınırları içinde olan koyun ve keçinin miktarları ve sahiplerinin isimlerini beyan eden iki nüsha olacak şekilde bir defter oluşturulacak ve defterin

³ Ağnam Resmi Kanunun *Esbâb-ı Mucibe Lâyihası*, Devlet-i Osmaniye Maliye Nezareti, İstanbul 1326, s.3.

⁴ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi Ve Resimler”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1024/12400.pdf>, s.485-486, (Erişim Tarihi:25.07.2019).

⁵ Emecen, “Ağnam”, s.478.

⁶ Çağatay, “Vergi Ve Resimler”, s.486-487.

⁷ Gönüllü, “Hayvanlar Vergisi”, s.72.

⁸ Emecen, “Ağnam”, s.478.

⁹ 1844 Tashih-i Sikke Kararı için bkz. Figen Taşkın, “1844 Tashih-i Sikke Sonrasında Para Düzeni Ve Kalpazanlık”, *Studies Of The Ottoman Domain*, C.6, S.11, Ağustos 2016, s.6-8.; Ağnam vergisiyle ilgili yapılan düzenlemeler için ayrıca bkz. Gönüllü, “Hayvanlar Vergisi”, s.73-93.

¹⁰ *Ağnamın Süret-i Ta’dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınıp Mer’iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattur*, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1325, s.2.

bir nüshası muhtar vasıtası ile kaza merkezine götürülecektir. Defterin ilgili yere götürülmemesi halinde, görevde birinci derecede yetkili olan muhtar, geçerli bir gerekçe de göstermediği takdirde görevinden alınacaktır.¹¹

Sayım zamanı, Beyrut, Bağdat, Adapazarı, Halep, Diyarbakır, Suriye, Musul, Basra vilayetleri ile Kudüs ve Zor sancaklarında Şubat ayının birinci günü; Erzurum, Sivas, Van, Mâmüretü'l-Aziz ve Bitlis vilayetlerinde Nisan ayının birinci günü; diğer vilayetler ile livalarda Mart ayının birinci günü olarak belirlenmiştir¹². Kazalarda talimatın belirlediği süre zarfında tadadı icra etmek üzere gerektiği kadar süvari ve piyade tahsildar tayin olunacaktır. Tadad için tayin edilen bu tahsildarların ellerine iplikleri mühürlenmiş birer defter ve ilmühaber verilecektir. Defter ve ilmühaberlerin kaçırarak olduğu mühürlerinin üst tarafına yazılacak ve memurlar bunlardan başka hiçbir varaka üzerine defter ve hesap tutmayacaktır. Kayıtlarda herhangi bir yolsuzluk olmaması için olsa gerek ki sabit mürekkep kullanma şartı ile tek düze haline getirilerek gerekli önlem de alınmıştır.¹³

Koyun ve keçilerin sayımı, sayıma başlanmasından itibaren yirmi gün içinde tamamlanacaktır. Kuzu ve oğlaklar vergiden muaf tutulduklarından sayıma dâhil edilmeyecektir. Birtakım sebeplerden dolayı sayım yerine getirilemeyen sürülerin sayılması için de devlet gerekli kolaylığı sağlamıştır. Köyün imamı veya papazı ile birlikte muhtar, ihtiyar heyetinden iki kişi ve tahsildarlar, hayvanların bulunduğu ağıla ya da mandıraya giderek oldukları yerde sayım yapacaklardır. Sayım yapıldıktan sonra tahsildarlar tadad eyledikleri ağnam ve keçinin sayısını, hayvan sahiplerinin isimlerini ve mahalle içinde ikamet ettikleri yeri, varsa sürülerin kaldığı ağıl ya da mandıranın bulunduğu yerin adını deftere kaydedecek ve ilmühaberlerden bir tanesini de defterde yazıldığı gibi doldurup numaralandırarak ağnam sahibinin eline vereceklerdir. Aynı şekilde köy imamı ve papaz da ayrıca bir defter tutarak sayılan koyun ve keçiyi yazacaklardır.¹⁴ Tüm bu işlemler sayımın ne denli ciddiyetle ve sağlam bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Ayrıca bu şekilde birden fazla kişinin gözetimi altında kayıt altına alınması da sayımda herhangi bir suiistimalin yapılmasına engel olmakla birlikte ortaya çıkacak bir karışıklıkta geriye dönüp sayımı teyit etmeyi de kolaylaştırmıştır.

¹¹ Ağnâmin Süret-i Ta'dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınıp Mer'iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1325, s.4.

¹² Ağnâmin Süret-i Ta'dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınıp Mer'iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet 1325, s.2.

Ağnâmin Süret-i Ta'dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınıp Mer'iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet 1325, s.4.

¹⁴ Ağnâmin Süret-i Ta'dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınıp Mer'iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet 1325, s.5.; Konuyla ilgili tenbihnâme için bkz. A. MKT. MHM. 00760. 00051. 002.

Ağnam vergisinin miktarları daha önceden mahalli yönetimler tarafından tespit edilirken, 1857 yılından itibaren bölgelere göre merkezi hükümet tarafından tespit edilmeye başlanmış ve bu tarihten sonra devletin ekonomik çöküşüne paralel olarak sık sık zam yapılmıştır. Özellikle bu zamlar I. Dünya Savaşı sırasında bazı bölgelerde oldukça artmış ve geçimini hayvancılıkla sağlayan köylü çok müşkül duruma düşmüştür¹⁵. Vergisi hayvanın değerini geçmeye başladığından, hayvan sahipleri sayımlar sırasında hayvanlarını gizleme yoluna gitmiştir.

Toroslarda ve genel olarak halk arasında anlatılanlara göre, her sene köylere gelen sayım memurları tarafından yapılan sayımlar sırasında koyun ve keçilerinin yaklaşık %10'unu saydıran köylü, sürüsünün geri kalan % 90'ını dağlarda, mağaralarda veya kanyon içlerine yaptığı ağılarda saklamıştır. Köy muhtarlarının bilgisi ve organizasyonu ile yapılan bu işleme resmi ifadede *mektûm hayvan* denilirken, halk arasında 'sirkat' adı verilmiştir. Arapça kökenli olan sirkat, "başkasının malını gizlice alma, çalma, hırsızlık" anlamındadır¹⁶. Sirkatin iki hükmü vardır, biri nefse diğeri mala taalluk eder. Nefse taalluk eden haddir. Mala taalluk eden ise çalınan malın geri alınması veya zararın ödenmesi şeklindedir¹⁷. Fakat burada sözü edilen sirkat hukuken kastedilen anlamının dışındadır.

Toroslardaki dağ köylerinde hâlâ anlatılan köy efsanelerine göre sirkat için aylar öncesinden sirkat ağılarını hazırlayıp, sirkat çobanlarını tutan köylü, bahar mevsiminde sayım memurlarının gelişini erkenden haber almak için köy halkından görevlendirmeler yapar ve komşu köylere memurların geldiği duyulunca hayvanlarını süratle gizlemeye çalışırlarmış. Sirkat ağılarını ihbar edenler köylü tarafından dışlandığından arada düşmanlık bile olsa hiç kimse başka birisini ihbar edemezmiş. Sayım sırasında yaşanan bazı küçük olaylar, aylarca köylü arasında konuşulur, her sayım sırasında yeni efsaneler ve kahramanlıklar türetilirmiş. Bu efsanelerden bazıları da, '*Hacı Çavuş'un salak damadı sürüyü suya götürürken sayım memurlarının üzerine sürüvermiş*' ya da '*Çukur köyünün nöbetçileri uyuya kaldıklarından sayım memurları Akçabelden aşağı geçivermiş*' gibi komşu köylerle şakalaşmakta kullanılmış.

Kayıtlardan bütün imparatorluk genelinde görülen bir davranış olduğu açık olan hayvan gizleme meselesinden devletin de ayrıntılı biçimde haberdar olduğu anlaşılıyor. Mesela; Rumeli yakasında Devine Kazasındaki kışlaklarda kışlamakta olan sürünün tadat zamanında Himare Nahiyesiyle Koroleş Kazasına kaçırılıp sayımdan hariç tutulacağı haberi alınıp şiddetli uyarı gönderilirken...¹⁸ Van bölgesi kazalarının köylerinden birçok koyunun sayımdan önce

¹⁵ Ünal Taşkın, "Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Ağnam Vergisine Yapılan Zamlar", *Turkish Studies*, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8/5, Ankara 2013, s.789-796.

¹⁶ Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *DİA*, C.17, İstanbul 1998, s.385.; Ayrıca bkz. İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *AÜHF Dergisi*, C.52, S.1 2003, s.176.; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara 2008, s.957.

¹⁷ Ahmet Kankal, "Osmanlı Ceza Hukûkuyla Alakalı İlginç Bir Belge", *OTAM*, S.4, 1993, s.198.

¹⁸ DH. MKT. 01428. 00064. 001.

İran tarafına kaçırıldığı öğrenilince de koyunların iade edilmesi için Hakkari’de mukim İran Karperdazlığından Tebriz Valiliğine telgraf yazılmıştır¹⁹. Bu şekilde örnekleri artırmak mümkündür.

C. Devletin Sirkate Karşı Aldığı Tedbirler

Tadat kurallarıyla ilgili çıkarılan talimatnamelerde de görüldüğü üzere devlet halkın sayımlarda hayvanlarını gizlediğini gayet iyi bilmektedir. Yani diğer bir deyişle devlet sirkatten ve yaygınlığından habersiz değildir. Bundan dolayı tadat esnasında yapılan çeşitli yolsuzluklara ve sirkate karşı ciddi anlamda tedbirler alınmış ve bunlar ayrıntılı şekilde talimatlarla mahalli yöneticilere bildirilmiştir. Öncelikle sayımın sorunsuz ve kurallara uygun olması için gereken önlemleri almak adına sayımı gözetecek yetkililer görevlendirilmiştir. Bunun için her kaza dâhilindeki köylerde yapılacak olan tadat süresince yapılan yoklamanın gidişatını tahsildar müfettişleri teftiş edecektir. Ayrıca söz konusu kazanın kaymakamı, tahsildar ve tahsildar müfettişlerine tadat ve teftişin yolunda gidip gitmediğine nezaret ederek gerektiği yerde duruma müdahale edecektir. Sadece bunlarla da yetinilmemiş aynı zamanda tadat emrinin yerine getirilmesi için tahsildarların refakatlerine gerekli miktarda jandarma da verilmiştir.²⁰ Dahiliye nezaretinden sadarete yazılan 15 Mayıs 1900 tarihli bir yazı askeri birliğin bulunma zarureti hakkında net bir fikir vermektedir. Sözü edilen yazıda; Hille taraflarındaki ağnamin her sene sayım zamanında el-Bedir aşiretine kaçırıldığı, o yıl ise muhtelif mevkilerde toplandığı haber alınmış, sayımın yapılıp vergisinin tahsili için sayım memurlarının refakatine 80 mevcutlu bir süvari müfrezesi ile tadata memur kaymakamın refakatinde ayrıca 100 mevcutlu ester-süvar müfrezesi bulundurulurak aşiret reisinin bulunduğu bölgeye sevki öngörülmüştür.²¹ Buna rağmen köylerde bulunan eşkıya taifesi ve halk arasında şiddete meyilli olan bazı kişiler zaman zaman bu jandarma birliklerine hakarete bulunmuş hatta silahlı çatışmaya girmişlerdir.

Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiriyetinden Seraskerlik makamına gönderilen bir telgraf, bazı bölgelerde koyun sayımının zorluğunu ve askeri tedbirin gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. 2 Mayıs 1905 tarihli ve şifreli telgrafnamede; Bitlis’e iki saat mesafede olan Mutki ağnaminin tadadı zımnında merkezden i’zam kılınan jandarma Fekmisür? karyesine vardıklarında karye ahalisinden şekaveti ile şöhretli Mellor? isimli şahıs tarafından düçar-ı hakaret olduktan başka jandarmadan birisinin cebren silahının alınması üzerine bunlara müzaheretle bulunmak üzere otuz yedinci alayın ikinci taburundan evvelce bunlara zabitan kumandasıyla terfîk edilen müfreze tarafından karye-i mezkure abluka edilüb ağnam tadadına mümaniatta bulunmamaları teklif edildiğinde şaki-i merhum avanesiyle teşhir-i silaha cüret ederek tabur-ı mezkur efradından Adilcevazlı İzzet’i sol böğründen kurşunla yaraladıkları ve mukabele-i bi’l-mislde ekraddan ikisinin maktul ve birinin mecruh olduğu halde bakıyyesi tab-

¹⁹ DH. MKT. 01644. 00088. 001.

²⁰ *Ağnâmin Sûret-i Ta’dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınıp Mer’iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır*, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1325, s.3.

²¹ DH. MKT. 02349. 00037. 001.

aver mukavemet olamayarak firar eyledikleri ve şaki-i merkumun yüz otuz kadar ağnamı jandarmalara teslimen merkez vilayete gönderildiği müfreze memurlarının raporlarından anlaşılmıştır. Bitlise iki saat mesafede Harku? isimli karyede şaki-i merkum birkaç avanesiyle gelüp terfik olunan üç jandarmanın silahlarını ve ağnam-ı mezkureyi ellerinden alarak savuşmuşlar ve takibata jandarma müfrezesi görevlendirilmiştir²².

Devlet sirkate karşı sadece tedbir almakla kalmamış aynı zamanda sayımları ve süreci takip ederek ağnam ve tadat ile ilgili gördüğü bir olumsuzlukta ilgili mercilere hesap sormuştur. Bu sorgulamalarda karşımıza sıklıkla çıkan meseleler, ağnamın bir önceki sayıma göre neden eksik ya da fazla olmasıyla alakalıdır²³. Buradan hareketle devletin ağnamdaki bütün noksanlıklara sirkat gözüyle baktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Mesela Rumeli’de bulunan bölgelerden birinde yapılan tadada göre ağnamın önceki yıldan eksik olduğu anlaşılmış ve bunun nedeni sorulmuştur. Ağnamdaki noksanlığın sebepleri çeşitlilik göstermekle birlikte genellikle kış mevsiminin ağır geçmesi, sürünün telef olması ve bölgede görevli askeriye için harcanmış olmasından kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Yine Rumeli’ye gönderilen bir telgrafnameden öğrendiğimiz kadarıyla bir sancağın ikinci tadadı yapılmış ancak önceki sayıma göre çeşitli kazalarda hayvanların eksik veya fazla olduğu tespit edilmiştir. Burada da bir başka gerekçe karşımıza çıkmıştır. Söz konusu eksikliğin sebebinin bu sene kâhyaların tamamıyla gelmemesinden kaynaklandığı anlaşılmıştır²⁴. Sürüdeki hayvanların bir kısmının satılması, Hızırilyasda kesilmesi, yabancı hayvan alınmaması veya civar kazalara sevk edilmiş olması da diğer sebepler arasında gösterilmiştir²⁵.

D. Cezalar

Devletin tadat ve sirkat hususundaki cezaları, tadat ile görevli olanlara verilen cezalar ve sirkatte bulunanlara karşı verdiği cezalar olarak iki şekilde ele almak mümkündür. Öncelikle tadatta görevli olanlardan kaza mal memurları tadadın vaktinde yapılması ve sayımın yolunda gidip gitmediği hususunda takipte bulunacak ve şayet bir şekilde erteleme veya herhangi bir yolsuzluk görürse vazifesinde suiistimali görülen tahsildarlar ve tahsildar müfettişleri hakkında nizamnamenin buyurduğu şekliyle uygun olan cezayı icra edecektir.²⁶ Mesela Kızılırmak Nehrinin Ankara yönünde bulunan yetmiş iki pare karye ağnamını Arabsun’dan memurların vazife dışında tadat ettikleri ve daha önce gerçekleştirilen sayıma göre de noksan olduğu tespit edilince ilgili memurlar hakkında soruşturma başlatılması Konya vilayetine tebliğ edilmiştir²⁷.

²² Y. MTV. 00273. 00169. 002.

²³ Örnek için bkz. TFR. I. SL. 00037. 03662. 001.; TFR. I. SL 00037. 03662. 002.

²⁴ TFR. I. SL. 00037. 03662. 006.

²⁵ TFR. I. SL 00037. 03662. 002., TFR. I. SL 00037. 03662. 003., TFR. I. SL 00037. 03662. 005.

²⁶ *Ağnamın Sûret-i Ta’dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınıp Mer’iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır*, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1325, s.2.

²⁷ DH. MKT. 1450. 70.

Sirkatte bulunan hayvan sahipleri için verilecek ceza ise nettir. Eğer bir mahalde koyun ve keçilerin bir kısmı veya tamamı sayılmamış olursa, tespit edildiği takdirde sahibinden iki misli vergi alınacaktır. Ağnam vergisi, vergi mükelleflerinden üç eşit taksitte tahsil edilecek; taksitleri, sayımın başladığı ay ile ikinci ve üçüncü ayın sonlarında ödenecektir²⁸. Nitekim bir köyün tadadı bittikten sonra tahsildarların elinde bulunan tadat defterleriyle imam ve papaz tarafından tutulan defter karşılaştırılarak sayım sonuçları sağlama alınmıştır. Sayım defterleri köy halkının önünde okunmuş ve kayıtlı olanlardan başka daha sayılmamış koyun ve keçi var ise köylünün haber vermesi aksi halde iki kat vergi alınacağı cezası duyurularak sirkat önlenmeye çalışılmıştır²⁹. Buna ek olarak sirkati ortaya çıkarmak için haber verenlere de ödül verilmiştir. Şöyle ki memurlardan başka her kim sayımdan kaçırılan koyun ve keçiyi haber verirse ceza olarak alınacak olan iki kat resmin yarısı kendisine verilecektir. Şayet tadada memur olan tahsildarlardan birinin sirkate dahil olduğu tespit edilirse de kanunda belirtilen ceza uygulanacaktır.³⁰

Ağnam resmini belirtilen sürede ve taksitlerle ödemeyen mükellefe aşağıdaki örnekteki gibi bir ihbarname gönderilmektedir:

“Üçyüz senesinde tâbi’ sancağında kazasında karyesindeki ağnam meyanında sayılan koyun ve keçinizin resmi icabı olan guruşu talimatında muayyen tekasitde te’ diye etmemiş olduğunuzdan işbu tebligatnamenin tarihinden itibaren bir hafta zarfında dahi te’ diye olunmazsa talimat-ı mezkure mucibince koyun ve keçinizden ve zahire ve eşyanızdan lüzum görülen mikdarı fûruht ile istifa-yı deyn olunacaktır.”³¹

Sirkatte bulunanlarla ilgili rastladığımız bazı örnekler oldukça dikkat çekicidir. Ağnam sahibi çeşitli nedenlerle hayvanlarını gizlemiş ya da gizlemek zorunda kalmıştır. Sirkatin cezasını bildiği halde hem hayvanlarını kaçırarak hem de suçunun karşılığı olan cezayı ödememek için mahkemeye başvurarak hak aramıştır. Tadad esnasında ağnam sahiplerinin hayvanlarını sakladığı haberi verilmiş ve nizamname gereği alınan verginin iki katı ceza uygulanmıştır. Ancak bu cezadan kurtulmanın bir yolu olarak hayvanlarını gizleyen bu şahıslar

²⁸ Ağnamın Sûret-i Ta’dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınup Mer’iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1325, s.11.

²⁹ Ağnamın Sûret-i Ta’dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınup Mer’iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1325, s.5-6.

³⁰ Ağnamın Sûret-i Ta’dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınup Mer’iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1325, s.10-11.

³¹ Ağnamın Sûret-i Ta’dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınup Mer’iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1325, s.15.

mahkeme talebinde bulunmuşlardır. Alınacak olan iki kat verginin daha önce olduğu gibi idare meclisi tarafından mı yoksa mahkeme tarafından mı tahsil edileceği hususu soruşturulmuştur.³²

Sonuç

Osmanlı Devleti, çağdaşı pek çok devlette olduğu gibi bütün sistemini ve devletin işleyişini vergi gelirlerine bağlamış bir devlettir. İmparatorluğun temel geçim kaynağı ve üretimi her ne kadar büyük oranda tarıma dayalı olsa da hayvancılık da başlangıçtan itibaren son derece önemli bir ekonomik faaliyet olmuştur. Tüketime ötesinde pazara yönelik bir üretim alanı olduğu için devlet erken dönemlerden itibaren hayvancılığa dayalı faaliyetleri vergilendirme yoluna gitmiş ve imparatorluğun en büyük gelir kalemlerinden birisini hayvancılıkla ilgili vergiler oluşturmuştur. Söz konusu vergiler bazen aynî, bazen de nakdî olarak tahsil edilmiştir.

İmparatorluğun en önemli problemlerinin başında ister aynî olsun ister nakdî olsun vergilerin vaktinde ve gereği gibi toplanabilmesi gelmektedir. Timar sisteminin yürürlükte olduğu dönemlerde birçok verginin tahsili sipahiler eliyle gerçekleştiği için devlet vergi toplama hususunda daha yüksek randımana ulaşmıştır. Gerçi bu dönemlerde de itirazların ve anlaşmazlıkların pek arkası kesilmemiştir. Anlaşmazlıklar zaman zaman isyan boyutuna dahi ulaşmıştır.

Çalışmada konu edilen ağnam vergisi, devletin en önemli gelir kalemlerinden olduğu için üzerinde sürekli güncellemeler yapılan ve çeşitli isimlerle alanı genişletilen bir vergi olmuştur. Bu düzenlemeler her zaman hayvancılıkla uğraşan halkın aleyhine olduğu için çoğu kez vergisini ödeyemeyecek duruma düşmüş ve devletle karşı karşıya gelmiştir.

Halk için en temel geçim kaynağı olan ağnamın vergisinin zaman zaman kendi bedelinin bile üzerine çıkması yeni arayışlara sevk etmiştir.

Hayvan gizleme meselesi bölgesel bir davranış değildir. İmparatorluğun bütününde ve yaygın görülen bir uygulamadır

Devlet, her zaman bu problemin farkında olmuş ve önlemek için sürekli düzenlemeler yapmıştır. Hayvan sahipleri de buna karşı önlemler geliştirmiştir. Bazen silahlı çatışmalar bile göze alınmıştır.

Halk arasında sirkat olarak anlatılan bu hadise alınan bütün tedbirlere rağmen Osmanlı Devleti ile sınırlı kalmamış, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

³² DH. MKT. 00281. 00023. 001., DH. MKT. 00281. 00023. 002.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri**

A.) MKT. MHM. 00760. 00051. 002.

Ağnam Resmi Kanunun Esbâb-ı Mucibe Lâyihası, Devlet-i Osmaniye Maliye Nezareti, İstanbul 1326.

Ağnâmın Sûret-i Ta'dâdıyla Resminin Cibâyetine ve Yoklama Muamelâtının İfâsına Dair Kaleme Alınıp Mer'iyet-i Ahkâmına Bil-istizan İrâde-i Seniye Hazret-i Hilâfetpenâhi Şeref Mûteallik Buyrulmuş Olan Talimattır, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1325.

DH. MKT. 00281. 00023. 001.

DH. MKT. 00281. 00023. 002.

DH. MKT. 01428. 00064. 001.

DH. MKT. 01644. 00088. 001.

DH. MKT. 02349. 00037. 001.

DH. MKT. 1450. 70.

TFR. I. SL 00037. 03662. 002.

TFR. I. SL 00037. 03662. 003.

TFR. I. SL 00037. 03662. 005.

TFR. I. SL. 00037. 03662. 001.

TFR. I. SL. 00037. 03662. 006.

Y. MTV. 00273. 00169. 002.

Kitap ve Makaleler

AKBULUT, İlhan “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *AÜHF Dergisi*, C.52, S.1 2003, s.167-181.

BARDAKOĞLU, Ali “Hırsızlık”, *DİA*, C.17, İstanbul 1998, s.384-396.

ÇAĞATAY, Neşet “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi Ve Resimler”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1024/12400.pdf>, s.483-511, (Erişim Tarihi:25.07.2019).

EMECEN, Feridun, “Ağnam Resmi”, *DİA*, C.1, İstanbul 1988, s.478.

DEVELLIOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara 2008.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, “Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)”, *SÜTAD*, Güz 2015; (38), s.69-102.

İNALCIK, Halil, “Osmanlılar’da Raiyyet Rüsûmu”, *Belleten*, C.XXIII, 1959, s.575-610.

KANKAL, Ahmet “Osmanlı Ceza Hukûkuyla Alakalı İlginç Bir Belge”, *OTAM*, S.4, 1993, s.197-202.

TAŞKIN, Figen “1844 Tashih-i Sikke Sonrasında Para Düzeni ve Kalpazanlık”, *Studies Of The Ottoman Domain*, C.6, S.11, Ağustos 2016, s.1-19.

TAŞKIN, Ünal “Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Ağnam Vergisine Yapılan Zamlar”,
Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of
Turkish or Turkic, 8/5, Ankara 2013, s.789-796.